

rinde âlemin ezeliiliği ile ilgili düşüncelerini âdeta görmezlikten gelmiştir. Üstelik daha da ileri giderek şöyle der: "Bu iki filozofun yaratma problemi açık ve inandırıcı delillerle izah eden takipçilerinin sayesinde Allah akıl ve düşünce sahiplerini kurtarmamış olsaydı insanlar hayret ve şaşkınlık içinde kalırlardı" (*Felsefe Arkivi*, s. 246). Şüphesiz bu iki filozofun şahsında felsefeyi savunmak amacıyla söylenen bu abartılmış ifadenin tarihî ve ilmî açıdan bir değeri yoktur. Çünkü İslâm kelâmcılarının bu hususta ortaya koyduğu çalışmaları görmezlikten gelmek mümkün değildir.

Sonuç olarak Fârâbî, Eflâtun ile Aristonun görüşlerini uzlaştırma çabasında başarılı olamamış, bazı konularda Eflâtun'un, bazılarında ise Aristonun yanında yer almıştır. Esasen bu uzlaştırma çabaları Helenistik dönemden beri süregelmiştir. Bu açıdan Fârâbî'yi bu geleneğin İslâm toplumundaki bir devamı olarak görmek gerekir. Ancak eser, Fârâbî'nin diğer kitaplarında yer almayan bazı fikirlerini öğrenme imkânı sağladığı ve faydalandığı kaynakları verdiği için gerçekten önemlidir.

el-Cem', Fârâbî'nin bazı risâlelerini ihtiva eden ve F. Dieterici tarafından *eş-Şemeretü'l-marziyye* adıyla yayımlanan (Leiden 1890) mecmuada ilk risâle olarak (s. 1-33) yer almıştır. Aynı risâleler *el-Mecmû'* adıyla tekrar yayımlanırken (Kahire 1325/1907) *el-Cem'* burada da yine ilk risâleyi teşkil etmiştir (s. 1-39). Daha sonraki yıllarda yapılan ticarî neşirlerin ardından Albir Nasrî Nâdir risâlenin tenkitli metnini yayımlamıştır (Beyrut 1968). Farsça bir çevirisi bulunan (Cumbur, s. 6) *el-Cem'*, Mahmut Kaya tarafından "Eflâtun ile Aristoteles'in Görüşlerinin Uzlaştırılması" adıyla Türkçe'ye

tercüme edilmiş ve *Felsefe Arkivi*'nde neşredilmiştir (sy. 24, İstanbul 1984, s. 221-254).

BİBLİYOGRAFYA :

Aristoteles [Aristo], *De Caelo et Mundo* (trc. J. L. Stocks), New York 1941, s. 279; Fârâbî, *eş-Şemeretü'l-marziyye fî ba'zî'r-risâlati'l-Fârâbiyye* (nşr. F. Dieterici), Leiden 1890, s. 1-33; a.mlf., "Eflâtun ile Aristoteles'in Görüşlerinin Uzlaştırılması" (trc. Mahmut Kaya), *Felsefe Arkivi*, sy. 24, İstanbul 1984, s. 221, 224, 227-228, 244, 246, 249, 250; Cemil Salibâ, *Min Eflâtun ilâ İbn Sînâ*, Dimaşk 1935, s. 39-58; Abdurrahman Bedevî, *Eflâtûn 'inde'l-'Arab*, Kuvvet 1977; a.mlf., *Aristo 'inde'l-'Arab*, Kahire 1947; Müjgân Cumbur, *Fârâbî Bibliyografyası*, Ankara 1973, s. 6; Mahmut Kaya, *İslâm Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul 1983, s. 290-291; M. C. Lyons, "A Greek Ethical Treatise", *Oriens*, sy. 13-14 (1960-61), s. 56; Roger Arnaldez, "İslâm'da Felsefî Düşünce Nasıl Kötürülmüştü" (trc. Ahmet Aslan), *DTCFD*, XXVIII/1-2 (1974), s. 231-241.

MAHMET KAYA

el-CEM' BEYNE's-SAHİHAYN

(الجمع بين الصحيحين)

Buhârî ile Müslim'in
el-Câmi'u's-Şahîh'lerindeki
hadisleri bir araya toplayan
eserlerin ortak adı.

En güvenilir hadisleri ihtiva etmeleri sebebiyle kısaca *Şahîhayn* diye anılan Buhârî ile Müslim'in *el-Câmi'u's-Şahîh*'leri, yazıldıkları devirden itibaren müslümanlar arasında büyük itibar görmüş ve değişik türde pek çok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışma nevelerinden biri olan *el-Cem' beyne's-Şahîhayn* adlı eserlerde *Şahîhayn*'in hadisleri ya çok defa senedleri olmaksızın alfabetik şekilde veya sahâbî râvilerine göre *müsned** tertibinde bir araya getirilmiştir. Bu eserlere alınan hadislerin *el-Câmi'u's-*

Şahîh'lerden sadece birinde veya her ikisinde bulunması arasında fark gözetilmemiştir.

Bu türün ilk örneğini Cevzakî (ö. 388/998) ortaya koymuş, onun *Kitâbü's-Şahîh mine'l-ahbâr* adıyla da anılan eseri günümüze gelmiştir (Rabat, Evkaf, nr. 118; Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye, nr. 20.075 b). Berkânî'nin (ö. 425/1034) *müsned* tertibinde olması sebebiyle *el-Müsned* adıyla bilinen eseri ile (Haydarâbâd, Âsâfiye Ktp., nr. 1, 670, hadis 595) Humeydî'nin (ö. 488/1095) aynı tarzda telif ettiği *el-Cem' beyne's-Şahîhayn**'i de bu gruba dahildir. Aynı konuda Begavî el-Ferrâ'nın (ö. 516/1122) yazdığı *el-Câmi'* (*el-Cem'*) *beyne's-Şahîhayn*'in günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir. Ebû Nuaym Ubeydullah b. Hasan b. Ahmed'in (ö. 517/1123) *el-Câmi' beyne's-Şahîhayn*'i (Dublin, The Chester Beatty Library, nr. 3447), ayrıca İbnü'l-Harârât (ö. 581/1185) (Nuruosmaniye Ktp., nr. 769, 770; Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 395), Ebû Abdullah Muhammed b. Hüseyin b. Ahmed el-Merî (ö. 582/1186) ve Ömer b. Bedr el-Mevsilî'nin de (ö. 622/1225) (British Museum, Or. 5910) aynı adla anılan eserleri bulunmaktadır. Radyüddin es-Sâgânî'nin (ö. 650/1252) *Meşâriku'l-envâr* diye şöhret bulan, senedlerini vermeden 2267 *merfû'** hadisi alfabetik olarak bir araya getiren eseri, Eşref b. Abdülmaksûd tarafından *el-Cem' beyne's-Şahîhayn* adıyla Beyrut'ta yayımlanmıştır (1409/1989). İbn Hacer el-Askalânî ise (ö. 852/1449) hadislerin senedlerini de zikretmek suretiyle konularına göre düzenlediği *el-Cem' beyne's-Şahîhayn*'inde çeşitli *müstahrec**lerden ilâvelerde bulunmuştur. Onun bundan başka Humeydî'nin aynı adlı eserini ihtisar ettiğini Kâtib Çelebi zikretmektedir.

Etrâfû's-Şahîhayn adıyla anılan eserleri de bu tür arasında değerlendirmek mümkündür. Bu eserlerde *Şahîhayn* hadislerini rivayet eden sahâbîlerin isimleri alfabetik olarak sıralandıktan sonra rivayetlerinin baş tarafından bir bölüm yine alfabetik olarak zikredilmekte ve bu hadislerin çeşitli isnadları verilmektedir. Halef el-Vâsırî (ö. 401/1010) *Etrâfû's-Şahîhayn* adlı eseriyle (Sezgin, I, 220) bu nevin ilk örneğini meydana getirmiştir (bk. ETRÂF). Hem *Şahîh-i Buhârî* hem *Şahîh-i Müslim*'de bulunmaları sebebiyle "müttefekun aleyh" adı verilen hadisleri bir araya getirme faaliyetleri de daha dar kapsamlı olmakla beraber *el-Cem' beyne's-Şahîhayn* çalışmasının

Ebû'l-Meccd İsmâil b. Hibetullah tarafından yazılan *el-Beyân 'amme'ttefeke 'aleyhi's-Şeyhân* adlı eserin unvan sayfası ile ilk sayfası (Âtî Efendi Ktp., nr. 599)

bir türü kabul edilmelidir. Bilindiği kadarıyla bu sahanın ilk eseri, Ebû'l-Mecd İsmâil b. Hibetullah b. Bâtîş el-Mevsilî (ö. 655/1257) tarafından telif edilen *el-Beyân 'amme'ttefeke 'aleyhi's-Şeyhân'* (Âtîf Efendi Ktp., nr. 599).

Şahîhayn'daki hadisleri olduğu kadar onların râvilerini de bir araya getirmek üzere Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Tesmiyetü men ahrecheümül-Buhârî ve Müslim* (Beyrut 1407/1987) adlı eseriyle başlattığı çalışma türü gelişerek devam etmiştir (bk. SAHÎHAYN).

BİBLİYOGRAFYA :

Sâgânî, *el-Cem' beyne's-Şahîhayn* (nşr. Eşref b. Abdülmaksûd), Beyrut 1409/1989, nâşirinin girişi, s. 17-19; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XIX, 440; *Tecrid Tercemesi*, I, 262-263; *Keşfü'z-zunûn*, I, 599-600; Brockelmann, *GAL*, I, 458; *Suppl.*, I, 610, 634; Sezgin, *GAS*, I, 132, 142-143, 220; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 173, 179; Şâkir Mahmûd Abdülmün'im, *İbn Hacer el-'Askalânî*, Bağdad, ts. (Dârü'r-Risâle), I, 335.

M. YAŞAR KANDEMİR

el-CEM' BEYNE's-SAHÎHAYN

(الجمع بين الصحيحين)

Humeydî'nin

(ö. 488/1095)

Şahîhayn'ı müsned şeklinde bir araya getiren eseri.

Buhârî ile Müslim'in *el-Câmi'u's-Şahîhî* leri üzerinde yapılan muhtelif çalışma nevilerinden biri de bu iki eseri bir araya getirme (cem') faaliyetidir. Cevzakî (ö. 388/998) ile başlayan ve günümüze kadar değişik hacimlerde ondan fazla eserin yazılmasıyla sonuçlanan bu çalışmaların en güzeli, İbnü'l-Esîr'in de belirttiği gibi Humeydî'nin bu kitabıdır. Tam adı *el-Cem' beyne's-Şahîhayn Şahîhi'l-Buhârî ve Şahîhi Müslim* olan eserde, *aşere-i mübeşşere** başta olmak üzere *Şahîhayn*'da rivayeti bulunan sahâbîler fazilet derecelerine göre sıralandıktan sonra her birinin rivayet ettiği hadisler bir arada topluca verilmiştir. Humeydî *Şahîhayn* üzerine yazılan *müstahrec**lerden faydalanarak bunlardaki bazı rivayetleri de eserine almış, ancak *Şahîhayn*'da olmayan bu rivayetleri kitabına ilâve etmesi sebebiyle Zeynüddin el-İrâkî tarafından tenkit edilmiştir. Müellif, İsmâilî ve Berkânî'nin *müstahrec*lerinde gördüğü bazı bilgileri eserine almakla beraber Buhârî ve Müslim'in rivayetlerinin nerede başlayıp nerede son bulduğunu, ilâvelerin kime ait olduğunu çok defa belirtmiş ve karışıklığa mey-

dan vermemiştir. İbnü'l-Esîr *Câmi'u'l-uşûl*'ünü telif ederken *Şahîh-i Buhârî* ile *Şahîh-i Müslim*'deki hadisler için Humeydî'nin bu eserini esas almıştır.

el-Cem' beyne's-Şahîhayn'in bir kısım yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Lâleli, nr. 437; Yûsuf Ağa, nr. 101; diğer nüshaları için bk. *GAL Suppl.*, I, 578). Eser üzerine bazı şerh ve ihtisar çalışmaları da yapılmıştır. Bunlardan Vezir İbn Hübeyre'nin *el-İfşâh (el-İzâh) 'an me'âni's-şihâh* adlı eseri Muhammed Râgıb Tabbâh tarafından Halep'te basılmıştır (1928). Ziyâeddin Makdisî'ye ait olan *Kelâmü'z-Ziyâ' el-Makdisî 'alâ şey'in min eḥâdisi'l-Cem' beyne's-Şahîhayn*'in bir nüshası ise Zâhiriyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Mecmûa, nr. 85/12). Ayrıca Hasan b. Hattî ez-Zahîr'in *el-İfşâh*'ı ihtisar edip bazı ilâvelerde bulunmak suretiyle *el-Cem'e el-Hücce* adıyla bir şerh yazdığı, İbn Hacer el-Askalânî'nin de *el-Cem'i* ihtisar ettiği bilinmektedir (bk. *Keşfü'z-zunûn*, I, 600).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-uşûl* (nşr. Abdülkâdir el-Arnaût), Beyrut 1403/1983, I, 55; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, I, nâşirinin girişi; XIX, 121; İrâkî, *Fethu'l-muğîş* (nşr. Mahmûd Rebî), Beyrut 1408/1988, s. 20; *Tecrid Tercemesi*, I, 262-263; *Keşfü'z-zunûn*, I, 599-600; Dihlevî, *Bustânü'l-muhaddişin*, s. 150-152; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 578; a.mlf., "Mayurkî", *İA*, VII, 417; Sezgin, *GAS*, I, 132, 142; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 173; Şâkir Mahmûd Abdülmün'im, *İbn Hacer el-'Askalânî*, Bağdad, ts. (Dârü'r-Risâle), I, 336.

İSMAİL L. ÇAKAN

CEM SULTAN

(ö. 900/1495)

Osmanlı şehzadesi.

Fâtih Sultan Mehmed'in üçüncü oğlu olup 27 Safer 864'te (23 Aralık 1459) Edirne'de doğdu. İki lalası ile birlikte henüz on yaşında iken 1469'da Kastamonu'ya sancak beyi olarak gönderildi. Burada kısa bir süre kaldıktan sonra önce İstanbul'a, oradan da Rumeli'ye gitmesi emredildi. Babasının 1473'te Otlukbeli'de Akkoyunlular'la mücadelesi sırasında mağlûp olduğu yolundaki söylentiler üzerine lalaları Nasuh ve Kara Süleyman kendisine biat ettiler. Ancak bunu duyan Fâtih oğlunu azarladığı gibi lalalarını da öldürttü.

Ağabeyi Şehzade Mustafa'nın Konya'da ölümü üzerine 1474'te sancak beyi olarak oraya gönderildi. Bu görevi sıra-

sında Karamanoğulları ile iyi geçindi ve bu sayede onların gizli emellerini engelleyebildi. Burada etrafına topladığı âlim ve sanatkarlarla mümtaz bir kültür çevresi meydana getiren Cem, babasının ölümü ve Bayezid'in tahta geçmesiyle hak iddiası olarak ortaya çıktı. Babasının taht için kendisini seçtiğini, Bayezid'in haksız olarak başa geçtiğini ileri sürerek ordu topladı ve Bursa'ya gitti. On sekiz gün kadar şehirde kaldı, bu sırada adına para bastırdı, hutbe okuttu ve kendisini padişah ilân etti. Ancak 1481 Haziranında Yenişehir'de ağır bir yenilgiye uğradı; çekildiği Konya'da da yeterince destek bulamayınca Tarsus'a, Mısır sultanından aldığı davet üzerine de Kahire'ye gitti. Kahire'de büyük bir ilgi gördü ve orada kaldığı süre içinde Mekke'ye giderek hac vazifesini yerine getirdi. Anadolu'dan gelen haberler onu taht yolu için tekrar ümitlendirdi. Fakat Ankara sancak beyi Mehmed Bey'in ısrarı ile giriştiği harekât bir sonuç vermedi. 1482'de Karamanoğlu Kasım ile

Cem Sultan'ın *Meşâirü's-suarâ*'daki minyatürü (Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 772, vr. 96*)

